

Inleiding identiteit en burgerschap

Jos van Remundt & Marleen Boon

Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2018, ISBN 9789024419333, 308 pagina's, € 34,50.

Op 18 april 2018 presenteerden Jos van Remundt en Marleen Boon hun boek *Inleiding identiteit en burgerschap* tijdens een mini-symposium dat was georganiseerd door de uitgeverijen *Stichting Echelon* en *Boom*. Hoewel de primaire doelgroep bestaat uit pabo-studenten en leerkrachten primair onderwijs, laat het boek zich uitstekend lezen door iedereen die geïnteresseerd is in de ideeën van grote denkers en religieuze tradities die bepalend zijn geweest voor de westerse cultuur. Het hoofddoel van het boek is namelijk om de lezer de mogelijkheid te geven zich te vormen aan de hand van de nodige basiskennis over de historische achtergronden van de huidige democratische rechtstaat en de ideeëngeschiedenis die ten grondslag ligt achter ons moderne verstaan van burgerschap en mensenrechten. Eigenlijk heb je alleen in hoofdstuk 10 en 11, waarin het onder meer gaat over 'deugden op de basisschool' en 'identiteitsontwikkeling op schoolniveau', als lezer door dat het boek voor het po geschreven is. Maar de geformuleerde leidraad voor identiteitsontwikkeling op school laat zich gemakkelijk vertalen naar het vo.

De auteurs stellen onder verwijzing naar Michael Grimmitt (1987), dat vorming voor hen niet zo zeer gaat om *learning in, about of*

from religion. Ze voegen een vierde benadering toe die ze *inzicht-in-denken* noemen. De student dient zowel kennis als inzicht in denkstromingen te verwerven. Tevens is het een doel van educatie dat de student denkstromingen kan bekritisieren en kan formuleren waar hij voor staat. Van de docent vraagt dit dat hij zelf bekend is met de denkstromingen en met religieuze, filosofische en levensbeschouwelijke vragen. Hij moet de kennisinhouden in context kunnen plaatsen en kritisch kunnen bespreken in relatie tot democratie, rechten van de mens en verlichtingswaarden.

Bildung als antwoord

Het boek bestaat uit drie delen. Het eerste deel duidt de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving in de achterliggende eeuw aan de hand van begrippen als verzuiling, ontzuiling, secularisatie, integratie, segregatie, pluriformiteit en fragmentatie. Zo wordt duidelijk gemaakt dat door de individualisering het steeds moeilijker wordt om op grond van gemeenschappelijke waarden, normen en verhalen over identiteit en burgerschap te spreken. Wat bindt ons nu eigenlijk samen? En waartoe willen wij leerlingen eigenlijk vormen als we het over burgerschapsvorming hebben?

Hoewel de auteurs nergens expliciet antwoord geven op deze vragen, hintten ze wel voortdurend op de noodzaak van een nieuwe gedeelde waarheid en moraal en van een gemeenschappelijk verhaal. Dit blijkt bijvoorbeeld uit hoofdstuk drie, waarin na een korte uiteenzetting van modernisme en postmodernisme vooral kritiek volgt op het postmodernisme dat tot relativisme zou leiden en daarmee tot een doorgeschoten individualisme, immoralisme en radicalisme. In reactie op het postmodernisme lijkt nu het post-postmodernisme te ontstaan, waarbinnen men weer op zoek gaat naar een gedeelde waarheid en een gemeenschappelijk verhaal. Kennis van het verleden wordt hiervoor noodzakelijk geacht. De kernvraag voor deze bestudering van klassieke denkers en tradities is hoe democratie en mensenrechten zich in de loop van de tijd hebben kunnen ontwikkelen en hoe wij nu met deze erfenis omgaan.

De auteurs zeggen neutraal te willen blijven, maar in hun opzet en keuzes lijken ze de doelstelling van het post-postmodernisme als uitgangspunt van hun boek te hebben verkozen. In de inleiding schrijven zij bijvoorbeeld dat iedereen tegenwoordig zo zijn eigen mening heeft en dat men vaak niet in staat is of de bereidheid heeft die mening te funderen. Ongefundeerde meningen zijn echter schadelijk voor een samenleving, zo wordt gesteld. En een democratie kan niet zonder waarheid bestaan. Het postmodernisme vormt dan ook een bedreiging voor de moderne democratie. Het boek wil zijn lezers daarom helpen om de eigen meningen te baseren op kennis en inzicht. Ze spreken de verwachting uit dat begrip van de eigen geschiedenis bijdraagt aan de ontwikkeling

van je eigen identiteit, waardoor je beter in staat bent te communiceren met anderen en vorm te geven aan burgerschap.

Zo wordt het eerste deel ook besloten met een hoofdstuk over *Bildung*, waarin met name de visie van de filosoof Peter Bieri op *Bildung* in zijn veelvormigheid mooi wordt samengevat.

Basiskennis religies en filosofie

Deel twee is het meest omvangrijk. In zo'n 136 pagina's worden er vier tijdsbeelden geschetst, die tezamen de tijd van 3300 voor Chr. tot heden omspannen. Belangrijke denkers en denkbeelden uit met name het christendom worden behandeld, maar ook uit het jodendom, de islam, het hindoeïsme, het boeddhisme, het confucianisme en het humanisme. De westerse filosofie krijgt ook voortdurend aparte aandacht. Dit deel moet de lezer de nodige basiskennis verschaffen om van daaruit de eigen identiteit en burgerschap nader te ontwikkelen. Ook hopen de auteurs dat de lezer geprikkeld wordt om zich verder te verdiepen in bepaalde denkers en ideeën. Voor wie daadwerkelijk inzicht wil krijgen in het denken van bijvoorbeeld Confucius, Plato, Al Ghazali, Maimonides, Nietzsche, Barth of Gadamer zal aan dit inleidende overzicht inderdaad niet voldoende hebben.

De ambitieuze poging de ontwikkeling van de wereldreligies door de tijd heen, alsmede de opkomst van het humanisme te beschrijven en om zoveel mogelijk bepalende denkers voor deze levensbeschouwingen kort te typeren, maakt dit boek uniek. Maar tegelijkertijd komen de auteurs in een spagaat met hun eigen didactische benadering *inzicht-in-denken* te willen verschaffen. Want juist voor

wie weinig achtergrondkennis heeft, is het welhaast ondoenlijk om op grond van korte typeringen tot werkelijk inzicht te komen en om verbanden en tegenstellingen tussen denkers te kunnen inzien. Het is aan de docent om daadwerkelijk context te scheppen en de receptiegeschiedenis van ideeën inzichtelijk te maken.

Met grote denkers 'in gesprek'

In het derde deel komt de praktijk aan de orde. Achtereenvolgens gaat het over levensvragen, burgerschap en identiteitsontwikkeling op school. Het slothoofdstuk (*Denken met...*) is didactisch gezien het meest direct bruikbaar voor in de les. Zo word je uitgedaagd om met Plato te denken over democratie, met Augustinus over erfzonde, met Eckhart en Roemi over God, met Schopenhauer over absolute vrijheid, met Aletta Jacobs over de rechten van de vrouw en met Hannah Arendt over macht in relaties enzovoorts. Telkens volgt er enige informatie wat een denker over democratie, God, vrijheid van meningsuiting, vrouwenemancipatie enzovoorts heeft gezegd. Vervolgens staan er een paar gespreksvragen of korte opdrachten, waarin de visie van een denker uit het verleden verbonden wordt met een actuele kwestie. De lezer wordt zo uitgedaagd om een mening te vormen en te onderbouwen.

Wat mij betreft was heel deel twee thematisch opgezet en in dit format gegoten, zodat je voortdurend wordt uitgedaagd om mee te denken met denkers uit diverse tradities over actuele thema's. De doelstelling om de lezer te helpen de eigen identiteit en burgerschap vorm te geven, zou op die wijze nog meer kans van slagen krijgen. Identiteit en

burgerschap gaan beide over de vraag hoe we ons verhouden tot onze medemensen. Kennis van grote denkers of van het verleden volstaat niet, indien die kennis niet wordt toegeëigend vanuit het perspectief van wie we willen zijn in relatie tot anderen en de wereld. Vervolgens komt ook de vraag op wat we met elkaar delen en welke idealen we het waard vinden om na te streven. Ik hoop van harte dat dit boek zal bijdragen om het gesprek over deze vragen in de klas te voeren, om zo samen te ontdekken hoe we post-postmodern kunnen worden!

Arwin van Wilgenburg